

УДК 336.011

Мостенець С.В.

*аспірант кафедри економіки та безпеки підприємства
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***МАКРО– ТА МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ
ДОХОДАМИ Й ВИТРАТАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ РИНКУ****МАКРО– AND MIKROEKONOMIC APPROACHES TO MANAGE BY PROFITS
AND CHARGES OF HOUSEHOLDS IN THE CONDITIONS OF MARKET****АНОТАЦІЯ**

Досліджено систему управління доходами й витратами домогосподарств, у якій виокремлено об'єкт, суб'єкти та функції. Виокремлено макро– й мікроекономічний підходи до управління доходами та витратами домогосподарств. Обґрунтовано напрями підвищення інвестиційного потенціалу населення як чинника розвитку національної економіки.

Ключові слова: домогосподарство, доходи, витрати, система управління доходами й видатками, підходи.

АННОТАЦІЯ

Исследовано систему управления доходами и расходами домохозяйств, в которой выделено объект, субъекты и функции. Выделено макро– и микроэкономический подходы к управлению доходами и расходами домохозяйств. Обосновано направления повышения инвестиционного потенциала населения как фактора развития национальной экономики.

Ключевые слова: домохозяйство, доходы, расходы, система управления доходами и расходами, подходы.

ANNOTATION

Investigational control system by profits and charges of households in which it is selected an object, subjects and functions. Macro– and mikroeconomic approaches to manage by profits and charges of households are selected. Grounded directions of increase an investment potential of population, as a factor of development of national economy.

Keywords: household, profits, charges, control system by profits and charges.

Постановка проблеми. Виокремлення підходів до управління доходами й витратами домогосподарств необхідне через високу частку фінансових ресурсів, сконцентрованих у фізичних осіб. Питома вага кінцевих споживчих витрат домогосподарств з урахуванням індивідуальних споживчих витрат у ВВП перевищує 60%. Тому проблема управління доходами й витратами домогосподарств набуває загальнодержавного значення, оскільки стосується не лише кожного жителя України, а й впливає на процеси соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів формування доходів і здійснення витрат домогосподарствами здійснили такі науковці, як Т. Кізима, О. Ковалюк, Т. Ковальчук, В. Круглов, Е. Лібанова, Л. Ліпич, Т. Леонова, В. Мандибуря, С. Панчишин, О. Попов, С. Савлук, О. Сердюк, М. Соколик, О. Титаренко, С. Тютюнникова, Л. Шевчук, Л. Янковська та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Надаючи належне високому

рівню наукових доробок перелічених вище авторів, зазначимо, що недостатньо уваги приділено системі управління доходами та витратами домогосподарств і виокремленню підходів щодо її вдосконалення.

Мета статті. Мета роботи полягає в дослідженні системи управління доходами й витратами домогосподарств, виокремленні макро– й мікроекономічного підходів до управління доходами та витратами домогосподарств, обґрунтуванні напрямів підвищення інвестиційного потенціалу населення як чинника розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Управління доходами та витратами домогосподарств надає можливість систематизувати найважливіші аспекти їх діяльності й спрямовувати її в напрямі, що забезпечить державі максимальний дохід і соціальний розвиток.

Під управлінням доходами та витратами домогосподарств розуміється діяльність членів домашнього господарства щодо регулювання його вхідних і вихідних грошових потоків із метою підвищення загального добробуту членів домогосподарства, а також діяльність органів державної влади й управління, пов'язану із впливом на процес формування доходів і витрат домогосподарства з метою оптимізації та раціоналізації економічних відносин у державі. Іншими словами, можна стверджувати, що управління доходами та витратами домогосподарств є сукупністю процесів планування, організування, мотивування й контролювання економічних відносин як безпосередньо всередині самого домогосподарства, так і з іншими суб'єктами економічної діяльності (державними фінансовими органами, інституціями фінансового ринку тощо).

Для домашніх господарств об'єктами управління є їх сукупні доходи й сукупні витрати. Суб'єктами управління є члени домашнього господарства, які здійснюють загальне управління його коштами, а також держава в особі відповідних фінансових органів, що опосередковано впливають на процеси формування доходів і здійснення витрат домашніми господарствами.

Основні функції управління доходами та витратами домашніх господарств корелюються із загальновідомими, а саме: планування, органі-

зування, мотивування й контролювання поточних доходів і витрат членів домашнього господарства, а також формування їх заощаджень.

Необхідність управління доходами та витратами домогосподарств впливає із необхідності державного впливу на формування обсягів і структури витрат домогосподарств не лише через стимулювання сукупного споживчого попиту в країні, а й через активізацію їхньої інвестиційної діяльності. Адже ресурси домогосподарств – це потужне джерело інвестиційного капіталу для національної економіки.

Управління доходами та витратами домогосподарств здійснюється на трьох рівнях: макро-, мезо- й мікроекономічному (рисунок 1).

Варто відмітити, що окремому домашньому господарству (та й людині зокрема) надто складно спрогнозувати, які найважливіші події (скажімо, одруження, народження дітей, вихід на пенсію) збігатимуться з фазами довгої хвилі економічної кон'юнктури. У тривалій перспективі зробити такий прогноз з необхідною точністю, на нашу думку, неможливо, хоч у середньостроковому плані таке прогнозування співвідношення двох циклів є цілком реальним.

Окреслимо основні напрями збільшення доходів домогосподарств на державному рівні (рисунок 2).

Одним із напрямів регулювання доходів домогосподарств має стати вдосконалення механізму формування доходів через активізацію підприємницької діяльності населення, що дало б змогу забезпечити стабільність джерел утворення доходів населення, їх соціально прийнятний рівень; оптимальне співвідношення

між джерелами формування доходів; зростання доходів соціально вразливих верств населення й обмеження виявів бідності в депресивних регіонах; перетворення заощаджень населення в інвестиційний капітал регіону.

Застосування дієвих інструментів формування доходів домогосподарств сприятиме ефекту, що виявлятиметься в соціально-економічному розвитку регіонів, зростанні доходів населення, активізації підприємницької діяльності, забезпеченні населення соціальними стандартами тощо.

Ураховуючи, що висока частка громадян перебувають за межею бідності та спостерігається значна поляризація населення за рівнем доходів, вважаємо, що одним із важливих напрямів регулювання доходів домогосподарств має стати податкове регулювання доходів, кінцевою метою якого має стати покращення їх матеріального добробуту й забезпечення соціально справедливого розподілу фінансових ресурсів. Дієвими інструментами податкового регулювання на сьогодні є економічна підтримка підприємницької діяльності, підвищення розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян; установлення оптимальних ставок оподаткування доходів населення; установлення обґрунтованих пільг із оподаткування доходів населення; посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері оподаткування доходів населення.

Важливим напрямом регулювання доходів домогосподарств є регулювання заробітної плати шляхом забезпечення гарантій мінімального розміру оплати праці; підтримання достатнього життєвого рівня громадян; підтримки купівель-

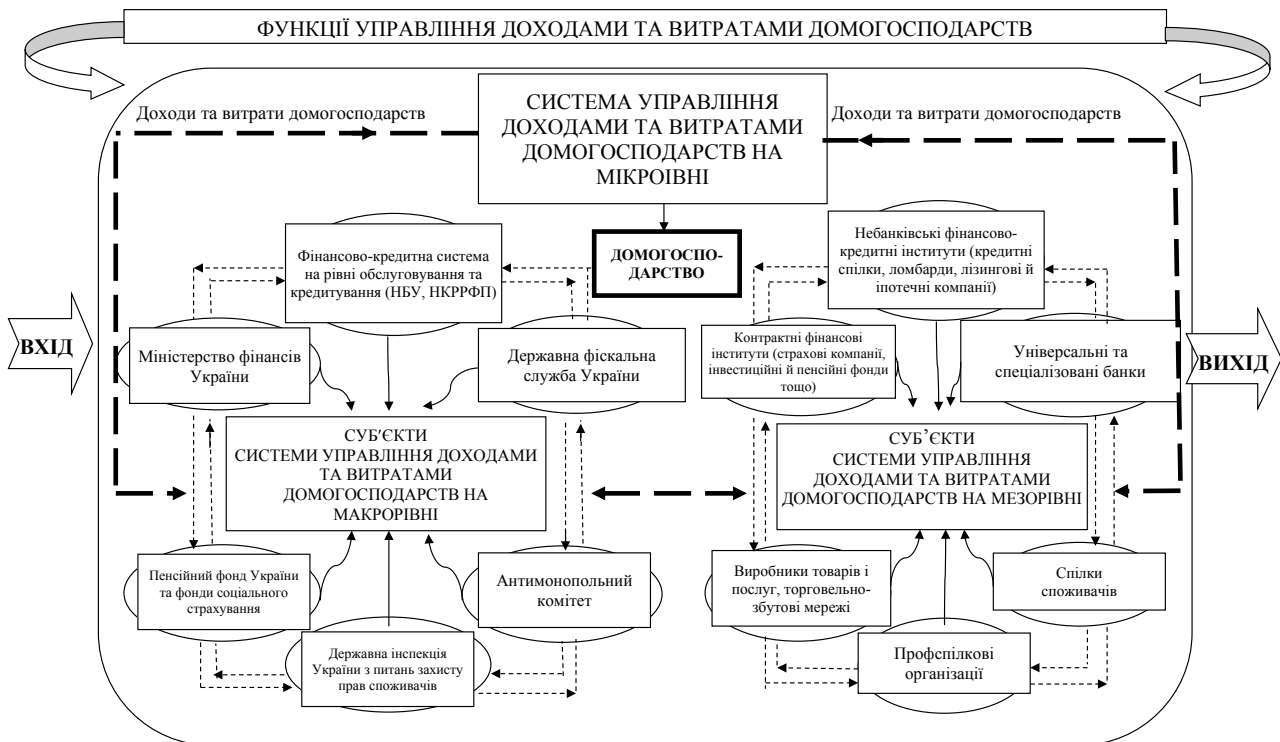
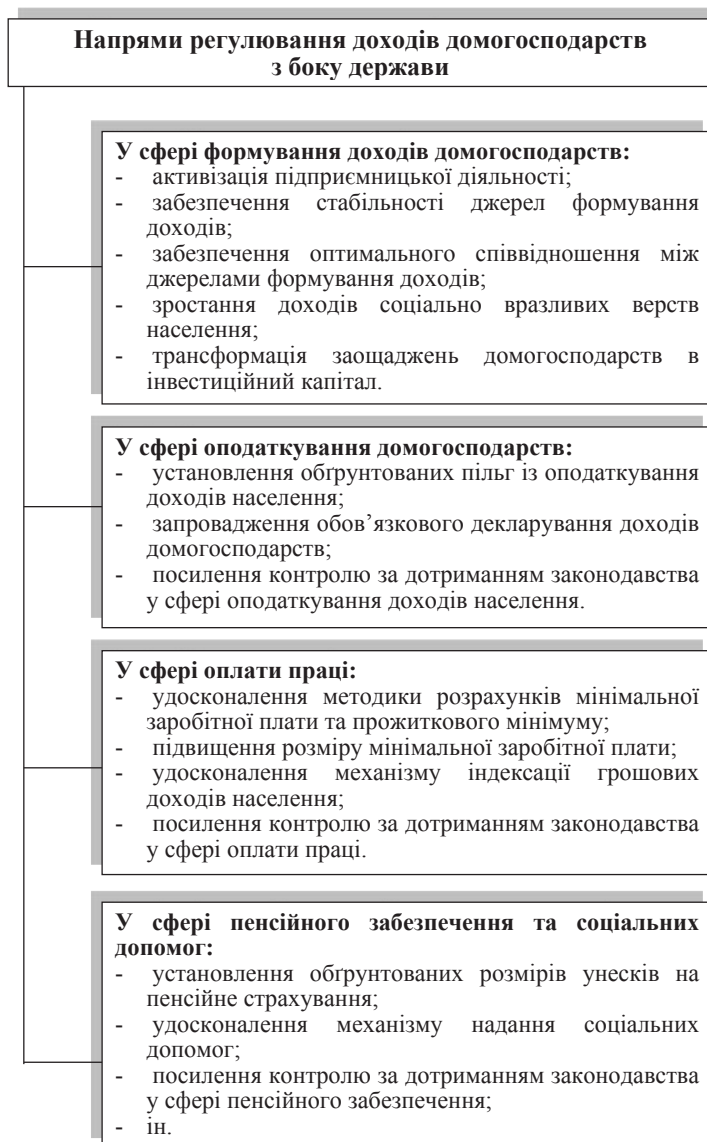

Рис. 1. Система управління доходами та витратами домогосподарств

Рис. 2. Пріоритетні напрями регулювання доходів домогосподарств

Систематизовано та складено автором

ної спроможності грошових доходів населення в умовах зростання цін. Основними інструментами реалізації зазначених заходів є підвищення розміру мінімальної заробітної плати; установа розмірів і умов оплати праці працівників підприємств та організацій, що фінансуються чи дотуються із бюджету; удосконалення механізму індексації грошових доходів населення; посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері оплати праці тощо.

На нашу думку, основними напрямами подальшого вдосконалення у сфері пенсійного забезпечення та соціальних допомог мають стати такі:

- уведення ефективного механізму збільшення пенсії;
- уведення обмежувального рівня максимальної пенсії для громадян;
- диференційований підхід до розмірів пенсій з урахуванням стажу;

- уведення пенсії, не нижчої за рівень прожиткового мінімуму;
- уведення для громадян уніфікованих правил пенсійного забезпечення,
- розроблення заходів і механізмів стимулювання щодо створення ринкових передумов формування недержавних пенсійних фондів (зокрема зменшення податкового навантаження);
- регулювання використання пенсійних коштів;
- установа обґрунтованих розмірів унесків на пенсійне страхування;
- посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері пенсійного забезпечення.

Стосовно функції управління доходами та витратами домогосподарств – контролювання – варто відмітити, що у вітчизняній практиці їй приділяється незначна увага. Контроль за формуванням доходів домогосподарствами України практично відсутній. Він виявляється лише з боку Державної фіскальної служби України, на яку покладено функції збирання декларацій від фізичних осіб про їхні доходи за певний період, як правило, календарний рік.

Варто зазначити, що податкове законодавство не містить норми обов'язкового декларування доходів усіма домогосподарствами України, а тому немає можливості прослідкувати за реальними доходами громадян і джерелами їх походження, що в кінцевому підсумку формує суттєвий елемент тіньової економіки. За даними Всесвітнього банку, на «руках» у громадян України знаходиться готівки на 72 млрд дол. США, що могли б стати вагомим фінансовим інструментом економічного розвитку й піднесення економіки нашої держави в умовах економічної нестабільності.

Підсумовуючи вищезазначене, можна виокремити низку пропозиції стосовно покращення контролю з боку контрольних органів за процесом управління доходами та витратами домогосподарств:

- увести обов'язкове декларування доходів і витрат усіма домогосподарствами;
- створити спеціальний підрозділ, який займатиметься прийняттям декларацій у фізичних осіб – Координаційний комітет із питань управління доходами та витратами домогосподарств;
- з метою уникнення подання неправдивої інформації застосовувати штрафні санкції та кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків і неподання податкових декларацій;
- вести роз'яснювальну роботу серед платників податків стосовно форми декларування, строків подання декларації та правильності її заповнення.

Звичайно, процес реформування може відбуватися протягом багатьох років і не завжди на початковому етапі буде позитивним. Однак у сучасних умовах це може стати ефективним і дієвим інструментом піднесення економічного розвитку як держави, так і матеріального добробуту її громадян.

З метою стимулювання розвитку домогосподарств на мікрорівні доцільно реалізовувати програми підтримки фермерських та особистих селянських господарств. Спостерігається тенденція до підвищення доходів сільськими домогосподарствами, які інтенсивно займаються підсобним господарством. Так, основними напрямками фінансового забезпечення виконання програми забезпечення продовольчої безпеки є здешевлення кредитів для закупівлі поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець, бджолосімей, птиці; створення навчально-інформаційних груп з впровадження прогресивних технологій у сільськогосподарське виробництво; проведення навчань, семінарів, тренінгів тощо.

На сучасному етапі більшість селян, завдяки веденню особистих селянських господарств (далі – ОСГ), одержують основну частину сукупних доходів. Але з огляду на ставлення до них держави й усього суспільства загалом, такий їх статус протягом багатьох десятиліть відповідав реальній дійсності. Адже реальна підтримка з боку держави таким господарствам не надавалась. Їх основним призначенням було забезпечення власних потреб сільських домогосподарств у продуктах харчування.

В умовах ринку після проведеної реформи сільського господарства в Україні селянські господарства перестали бути підсобними, нині вони володіють значними земельними ділянками, утримують поголів'я худоби та птиці, а обсяги сільськогосподарського виробництва в них суттєво зросли порівняно з початком реформаційних процесів у дев'яностих роках минулого століття.

Відповідно до чинного законодавства, сільське населення отримало значні площі сільськогосподарських угідь для розширення своїх підсобних господарств. Суттєво вплинув на пошвавлення діяльності сільських домогосподарств Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [1]. У ньому передбачено низку заходів щодо стимулювання розвитку селянських господарств, зокрема надання селянам права розширювати особисті підсобні господарства (без створення юридичної особи) за рахунок належних їм земельних часток (паїв), вилучених у натурі. Сільське населення, яке не мало власних земельних часток (паїв), одержало право додатково до своєї присадибної ділянки отримувати в користування до двох гектарів землі й, отже, значно збільшувати доходи за рахунок ведення своїх підсобних господарств.

Водночас чіткі тенденції до скорочення зайнятості в сільському господарстві визнача-

ють альтернативні шляхи отримання доходів у сільській місцевості, пов'язані насамперед зі збільшенням обсягів виробництва трудомісткої сільськогосподарської продукції, розвитком нетрадиційного сільськогосподарського виробництва та сфери послуг на селі.

Так, з метою забезпечення продовольчої безпеки Волині, адаптації виробництва сільгосппродукції до норм і вимог Світової організації торгівлі (СОТ), покращення інформаційно-консультативного забезпечення ОСГ у 2005 р. у Волинській області було прийнято Програму розвитку особистих селянських господарств на 2006–2010 рр., 2012–2016 рр. [2] Основними напрямками фінансового забезпечення виконання цієї програми (за рахунок коштів обласного бюджету) були такі:

- здешевлення кредитів для закупівлі власниками ОСГ поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець, бджолосімей, птиці;
- створення дорадчих навчально-інформаційних груп із метою впровадження прогресивних технологій у сільськогосподарському виробництві;
- проведення навчань, семінарів;
- проведення обласних виставкових заходів тощо [3; 2; 4; 5–9].

Основна мета вищезазначених програм – забезпечення, відповідно до законодавства, підтримки особистих селянських господарств за кошти обласного бюджету, стимулювання виробництва й реалізації продукції, насамперед тваринницької, переробним підприємствам і на ринку, покращення умов для виробництва ОСГ трудомістких видів продукції, їх технічної оснащеності, підвищення зайнятості й доходів сільського населення, вирішення соціальних питань на селі.

Виконання вказаних заходів щодо підтримки ОСГ має здійснюватися шляхом надання фінансової підтримки їх розвитку, а саме:

- 1) здешевлення кредитів на:
  - закупівлю корів і нетелів для власників ОСГ;
  - придбання тракторів, потужністю не більшою за тяговий клас 0,9, і низки причіпного інвентарю, який агрегується з ними;
- 2) придбання і безоплатне надання доїльних апаратів власникам ОСГ, які мають 3 й більше корів;
- 3) виплата дотації власникам ОСГ, які утримують 3 й більше корів;
- 4) надання спеціальної бюджетної дотації за приріст корів молочного напрямку продуктивності в ОСГ, які на 01 січня поточного року утримували не менше ніж 10 корів і збільшили основне стадо станом на 01 грудня племінною корою;
- 5) залуження непридатних і малопродуктивних земель, створення громадських пасовищ для тварин ОСГ;
- 6) забезпечення кормами власників ОСГ (жом, комбікорми);

7) забезпечення насінням нематодостійких сортів картоплі;

8) закупівля обладнання для діючих пунктів штучного осіменіння;

9) часткове здешевлення вартості штучного осіменіння корів і телиць в ОСГ;

10) навчання власників ОСГ, у т. ч. за сприяння центрів зайнятості, видавництво буклетів і брошур;

11) проведення конкурсу «Кращий власник ОСГ року».

Варто відзначити, що у 2012 р. за програмою підтримки ОСГ у Волинській області кошти були спрямовані на таке:

– компенсацію відсотків за кредитами на закупівлю тракторів, корів і нетелів (для 96 власників ОСГ компенсовано 151,2 тис. грн);

– закупівлю та безоплатну передачу, відшкодування вартості доїльних апаратів (уручено 156 доїльних апаратів і для 33 власників ОСГ відшкодовано вартість закуплених за власні кошти доїльних апаратів);

– здешевлення вартості штучного осіменіння корів і телиць (охоплено більше ніж 14 тис.

ОСГ, у яких штучно осіменено 15,2 тис. корів, нетелів);

– дотацію власникам ОСГ, які утримують 3 і більше корів (2,7 тис. сімейних (родинних) ферм отримали 900 тис. грн).

Підтримка ОСГ має стати пріоритетом роботи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. На сьогодні відбувається перетворення ОСГ у сімейні (родинні) ферми.

Так, сімейна (родинна) ферма (далі – СРФ) – це суб'єкт господарської діяльності, яка здійснюється фізичною особою або особами, котрі перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, мають у власності трьох і більше корів. Мета створення СРФ – задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції та реалізації її надлишків.

Отже, сімейна (родинна) ферма – це перспективна модель функціонування сільських домогосподарств, яка дасть змогу перетворити власників ОСГ на рівноправних суб'єктів ринку. Незважаючи на те що ОСГ залишаються основним місцем застосування праці сільських

Таблиця 1

Кількість сімейних (родинних) ферм у Волинській області

Область/райони	Станом на 01.08.2012 р.		Станом на 01.08.2013 р.	
	Кількість СРФ	Кількість корів	Кількість СРФ	Кількість корів
Волинська область, усього	2 473	8 428	3 263	10 999
<i>Лісостеп</i>				
Зона Лісостепу, усього, у т. ч. райони:	946	3212	1 276	7 276
Володимир-Волинський	148	497	211	695
Горохівський	284	957	410	1 365
Іваничівський	207	721	252	860
Локачинський	154	494	200	646
Луцький	153	543	203	710
Зона Лісостепу у % до області	38,3	38,1	39,1	38,9
<i>Перехідна зона</i>				
Перехідна зона, усього, у т. ч. райони:	773	2833	995	3586
Ківерцівський	91	299	112	356
Ковельський	128	453	168	588
Рожищенський	461	1762	584	2 186
Турійський	93	319	131	456
Питома вага Перехідної зони до області, %	31,2	33,6	30,5	32,6
<i>Полісся</i>				
Зона Полісся, усього, у т. ч. райони:	754	2383	992	3 137
Камінь-Каширський	92	280	130	402
Любешівський	148	455	191	586
Любомльський	69	239	92	310
Маневицький	254	799	314	994
Ратнівський	78	248	135	429
Старовижівський	86	274	94	297
Шацький	27	88	36	119
Питома вага зони Полісся до сільських територій області, %	30,5	28,3	30,4	28,5

Розраховано автором за даними Департаменту агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації

жителів Волинської області, проблема їх повнішого залучення до сфери дії трудового законодавства й соціального захисту населення залишається невирішеною. Розв'язання зазначеної проблеми має передбачати здійснення системи заходів щодо подальшої фінансово-кредитної підтримки ОСГ і стимулювання в них розвитку товарного виробництва на основі самоідентифікації й реєстрації таких домогосподарств як виробників товарної продукції з легалізованою зайнятістю їх членів.

Висновки. Усе вищезазначене дає змогу зробити висновки, що напрямками підвищення інвестиційного потенціалу як чинника розвитку національної економіки повинні стати такі: випереджаюче зростання доходів від підвищення рівня зайнятості та інвестиційних ресурсів домогосподарств; орієнтація на середньодохідні групи при формуванні політики залучення інвестиційних коштів домогосподарств; підвищення рівня довіри до держави як розпорядника коштів; стимулювання розвитку особистих селянських господарств; розвиток цивілізованого фондового ринку та ринку нерухомості (житла, землі) з налагодженням різних схем інвестування; заохочення мешканців населених пунктів до інвестицій в об'єкти інфраструктури локального рівня.

Також нами обґрунтовано необхідність створення Координаційного комітету із питань управління доходами та витратами домогосподарств, на який буде покладено обов'язки контролю за декларуванням доходів і видатків домогосподарствами й прийняття податкових декларацій від фізичних осіб, а також ведення роз'яснювальної роботи серед платників податків – домогосподарств стосовно форми декларування, строків подання декларації та правильності її заповнення.

Викладені вище результати дослідження дають змогу поглибити теоретичні основи процесу управління доходами й витратами домогосподарств, а застосування практичних рекомендацій надало можливість оптимізувати державну та регіональну інвестиційну політику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України від 7 серпня 1999 р. № 969/99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга : еліт Закон Copyright : ІАЦ «Ліга».
2. Програма підтримки особистих селянських господарств області на 2012–2016 роки, затверджена рішенням сесії облради від 27 грудня 2011 р. № 8/13.
3. Обласна цільова програма підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім» на 2012–2017 рр., затверджена рішенням сесії облради від 04 листопада 2011 р. № 7/5.
4. Програма розвитку тваринництва на 2012–2015 рр., затверджена рішенням обласної ради від 27 грудня 2011 р. № 8/14.
5. Програма розвитку інфраструктури аграрного ринку області на період до 2015 року, затверджена рішенням сесії обласної ради від 29 жовтня 2009 р. № 34/6.
6. Програма створення регіонального страхового запасу продовольчого зерна у Волинській області на 2013–2014 та наступні маркетингові періоди, затверджена рішенням сесії обласної ради від 24 травня 2013 р. № 19/4.
7. Програма розвитку рибного господарства Волинської області на 2011–2015 рр., затверджена рішенням сесії обласної ради від 13 травня 2011 р. № 4/8.
8. Програма розвитку бджільництва у Волинській області на 2012–2015 рр., затверджена рішенням сесії обласної ради від 21 червня 2012 р. № 12/19.
9. Програма економічного і соціального розвитку міста Луцька на 2014–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lutskrada.gov.ua/programa-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvytku-mista-lucka-na-2014-2015-roky>.